

Verdrinking

Fred Geukes Foppen

Met de vette krantenkop, *Mijd het water bij duisternis, talrijke drenkelingen*, waarschuwde De Telegraaf de Amsterdammers in oktober 1940 voor de gevaren van de donkere straten tijdens de verplichte oorlogsverduistering. *De nachtelijke duisternis heeft de laatste tijd tal van ongevallen veroorzaakt waarvan velen met doodelijken afloop*. Ook Het Vaderland wilde zijn lezers waarschuwen, *Slachtoffers waren wandelaars die van het rechte pad afdwaalden en te water geraakten*.

Na de vele gevallen van zelfmoord gedurende de eerste dagen van de oorlog niet alleen door vergiftiging en ophanging maar ook door verdrinking viel bij het invoeren van de overlijdensakten in de tweede helft van 1940 het grote aantal verdrinkingen met dodelijke afloop op.

De gemeente Amsterdam maakte voor haar Statistiek van Doodsoorzaken onderscheid tussen verdrinking door zelfmoord, code 166, en verdrinking door een ongeluk, code 183. Code 166 was de verdrinkingsdood van de joodse Amsterdammer Soesman Veder, die in de Amstel sprong, code 183 de dood van de tweejarige Anna Veldman die met het beurtschip van haar vader uit Hoogeveen was gekomen en van het schip viel, dat in de Amsterdamse haven lag.

Toen in het najaar van 1940 het aantal verdrinkingen door een ongeluk vaker voorkwam en het duidelijk was dat de verduistering, waardoor 's avonds en 's nachts de straten pikkedonker waren, de oorzaak was voegde de ambtenaar aan de doodsoorzaak *verdrinking* soms ter verduidelijking de verklaring toe, *door de duisternis*.

In al deze gevallen van verdrinking heb ik de code overgenomen, die in het *Register van Doodsoorzaken* vermeld is. Ik moet op het oordeel van de schouwarts vertrouwen, maar je kunt je natuurlijk afvragen hoe de schouwarts kon weten dat een verdrinking een ongeluk, code 183, of zelfmoord, code 166, was, wanneer een dode drie dagen na verdwijning uit het water van een gracht was gehaald.

In Amsterdam waren in zes maanden nog nooit zoveel gevallen van verdrinking, code 166 en code 183, voorgekomen als in de periode van zes maanden van 10 mei - 10 november 1940. In totaal 60. Daarvan waren 19 code 166, zelfmoorden. Ter vergelijking, in dezelfde periode van zes maanden in 1937, 1938 en 1939 werd gemiddeld één geval van zelfmoord door verdrinking geteld. En 41 verdrinkingen waren het gevolg van een ongeluk, code 183, en daarvan waren volgens de aantekening op de Verklaring van Overlijden zeker elf het gevolg van de verduistering. In dezelfde periode van zes maanden in 1937, 1938 en 1939 kwamen gemiddeld negen gevallen van verdrinking door een ongeluk voor, heel vaak van kinderen. Het is een beetje giswerk met de cijfers, maar het is redelijk om aan te nemen dat het totaal aantal verdrinkingen als gevolg van de duisternis dus toch hoger moet zijn geweest dan de elf die volgens de notitie bij de Verklaring van Overlijden in die zes maanden het gevolg waren van de verduistering.

Tussen 10 en 31 mei 1940 pleegden 143 inwoners van Amsterdam zelfmoord, velen van hen joodse Amsterdammers die in de jaren '30 uit Duitsland gevlucht waren. De meesten stierven volgens het *Register van Doodsoorzaken* door 'lichtgasvergiftiging'. Dertien mensen pleegden

zelfmoord door verdrinking, tien van hen waren joodse Amsterdammers. Nethanel A. S. Cohen sprong die dag met zijn vrouw Henriëtte Weinstein in de Amstel bij Zorgvlied. Hij verdronk, Henriëtte werd eerst door omstanders uit het water gehaald, maar zij overleed later in het ziekenhuis. Benjamin Jessurum Lobo en zijn vrouw Jeannette T. van de Coolwijk hebben zich volgens het *Register* op 15 mei verdronken. Een paar dagen later hadden Michael J. Cohen en zijn vrouw Emma E. H. de Vries zich aan elkaar vastgebonden, voordat ze in de Amstel sprongen. Ook niet-joodse inwoners wilden niet onder de Duitse bezetting leven. Johannes Bresser wilde om politieke redenen - hij was een overtuigd anarchist - voorkomen dat hij door de Duitsers gevangen genomen zou worden, hij bond zich vast aan zijn vrouw Maartje Visser, waarna ze samen in het Noordzeekanaal sprongen. De reden van zelfmoord door verdrinking van andere slachtoffers is niet bekend, maar het ligt voor de hand dat de Duitse bezetting de meesten van hen heeft doen besluiten om deze dramatische stap te zetten, want code 166, zelfmoord door verdrinking, kwam in de jaren voor de oorlog volgens de statistieken nauwelijks voor in Amsterdam.

In de eerste zes maanden van de bezetting waren er 41 gevallen van code 183, verdrinking door een ongeluk; dat zijn dus 32 verdrinkingen meer dan het gemiddelde van negen voor de zesmaands periode mei - november. In mei, juni en juli 1940 was het aantal verdrinkingen door een ongeluk nauwelijks hoger dan de één tot twee per maand in de voorgaande drie jaren. Het aantal geregistreerde verdrinkingen in augustus steeg ineens naar zeven. In de kranten van toen staat dat er een paar donkere dagen in augustus waren geweest. Dat kan verklaren waarom het aantal drenkelingen in augustus ineens zeven was en niet het "normale" één of twee. In september waren het er vier, in oktober elf en in november twaalf. Het is dus aannemelijk te stellen dat de grote toename het gevolg was van de verduistering; dus niet elf verdrinkingen waren het gevolg van de verduistering, zoals bijgeschreven in het *Register van Doodsoorzaken*, maar uiteindelijk 34 in zes maanden in Amsterdam alleen.

In een ingezonden brief in De Telegraaf van 22 augustus schreef een bezorgde heer W. Franke, *Geachte Redactie, Met het naderen van den winter en de mogelijkheid, dat de verduisteringsbepalingen nog van kracht zullen zijn. rijst de vraag op of door de bevoegde instanties wel genoeg aandacht gewijd wordt om maatregelen te nemen tegen zekere gevaren in Amsterdam: ik doel hier speciaal op het grachtengevaar. Men kan onmogelijk het actieve stadsleven gansch lamleggen op de vroege winternamiddaguren Nu is het een bekend feit. dat niets meer bedriegt in het donker dan water en maar al te vaak de scherpe afscheiding tusschen wallekant en water in het donker vervaagd. Volgens mij kan men niet genoeg en zeker reeds bijtijds wijzen op dat gevaar; om onze burgerij te beschermen tegen een nat pak of erger: verdrinking.* In september begon het fenomeen van de slachtoffers van de verdrinking wegens verduistering echt op te vallen. De secretaris van de Nederlandse Bond tot Redden van Drenkelingen, A. J. Meyerink, wist te melden dat in totaal in Nederland 77 mensen alleen al in september 1940 tijdens de verduistering in het water terecht waren gekomen. Van hen waren 30 verdronken, niet alleen in Amsterdam, maar ook in Den Haag, Groningen en Nijmegen.

De kranten gingen meer aandacht besteden aan dit soort ongelukken. De Tijd meldde dat *Achttien personen te water geraakt. Door de duisternis misleid. Drie personen verdronken.* De verpleegster Berber Stellingwerff was op huisbezoek met haar fiets in het donker het water van de Jacob Catskade ingereden. Ze werd pas de volgende ochtend gevonden. Chauffeur Cornelis van Heumen viel om negen uur 's avonds in het water van de Jacob van Lennepkade. In De Telegraaf stond, *In de laatsten tijd waren er tal van ongevallen, waarvan vele met doodelijken*

afloop. Het is een dringende eisch, dat voetgangers en bestuurders van voertuigen zelf hun oogen goed den kost geven. De krant vroeg zich af of de overheid geen veiligheidsmaatregelen moest nemen om het aantal ongelukken te beperken, maar de krant gaf eigenlijk meteen een antwoord op haar eigen suggestie. *Het is onmogelijk alle grachten van Amsterdam te voorzien van hekken of touwen.* Slechts op sommige gevaarlijke plekken werden houten hekken geplaatst. De gemeente Den Haag nam wel veel meer voorzorgsmaatregelen door hekken langs het water te plaatsen.

Een paar ondernemende mensen zagen meteen een gat in de markt naar het voorbeeld van Kopenhagen. De organisatie *Uw Leidsman* werd opgericht met het doel om mensen die in het donker toch de verduisterde straten op moesten, zoals verpleegsters en bezoekers van het Concertgebouw en het Theater Carré, te begeleiden. Vooral studenten die de Amsterdamse straten goed kenden verdienden er wat bij. Toch zijn nog talloze mensen tijdens de verduistering in de oorlogsjaren in de grachten gevallen en sommigen verdronken.

Bronnen

Algemeen Handelsblad, 20 oktober 1940, p. 2.

De Telegraaf, 22 augustus 1940, p. 9; 18 oktober 1940, p. 2.

De Tijd, 4 november 1940, p. 5.

Provinciale Drentsche en Asser Courant, 10 augustus 1940, p. 6.

Het Vaderland, 28 september 1940, p. 2; 3 november 1940, p. 2.

Het Volk, 4 november 1940, p. 7.

Ligtenberg, L., *Mij krijgen ze niet levend*, Uitgeverij Balans, ISBN 9789460038457, 2017.